

Joanna Siekiera*

 <https://orcid.org/0000-0003-0125-9121>

KONFLIKT NORM POMIĘDZY MAORYSKIM ZWYCZAJEM POCHÓWKU A NOWOZELANDZKIM PRAWEM USTAWOWYM

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie konfliktu norm w porządku prawnym Nowej Zelandii na podstawie zwyczajowego pochówku Maorysów (*tangihanga*). Konflikt pozostaje nierozwiązany, a dotyczy wielu obywateli. Prawo nowozelandzkie to hybryda zwyczajowych i religijnych norm pochodzących od rdzennej mniejszości maoryskiej i brytyjskiego systemu prawa precedensowego. Należy podkreślić, że zwyczajowe prawo Maorysów (*tikanga*) posiada *de iure* pozycję normy o charakterze *ius cogens*. Wszelkie orzeczenia sądów i trybunałów czy akty parlamentu w Wellington lub czynności administracyjne powinny być podejmowane zgodnie z *tikanga*. Dotyczy to również prawa cywilnego, w tym pochówku. W ostatnich latach toczyło się kilka postępowań cywilnych między osobami pochodzenia maoryskiego. Ustawa o pochówku i kremacji z 1964 roku była sprzeczna z wolą rdzennych testatorów. Jednak bardzo często te tradycyjne rytuały pogrzebowe są niezgodne ze standardami prawa stanowionego. Niniejszy artykuł jest zatem próbą wykazania trudności w prawie cywilnym Nowej Zelandii. Temat ten zyskał na znaczeniu wraz z większą świadomością społeczeństwa obywatelskiego i szerszymi możliwościami kontaktu (zarówno prawnego, jak i pozasądowego) z państwem.

Słowa kluczowe: Nowa Zelandia, Maorysi, prawo nowozelandzkie, prawo zwyczajowe, pochówek.

1. WSTĘP

Prawo Nowej Zelandii charakteryzuje się naprzemiennym przenikaniem porządków i tradycji prawnych: ustawowej, spisanej przez ludność pochodzenia europejskiego oraz zwyczajowej, przekazywanej ustnie przez autochtonów – Maorysów¹. Pierwszy zbiór norm, a zatem te przepisy, które powstały w ramach narzuconego kolonialnego systemu *common law*, należy podzielić na pochodzące od dwóch państw: 1) Imperium Brytyjskiego, jeszcze za czasów, gdy Aotearoa² stanowiła brytyjską kolonię, a później dominium; 2) Nowej Zelandii – odkąd

* Postdoctoral Fellow, University of Bergen, Faculty of Law, Norway, joanna.siekiera@uib.no.

¹ Autorka podczas swojego pobytu naukowego w Nowej Zelandii w latach 2015–2016 badała również prawo zwyczajowe Maorysów. Kontakt na polu naukowym i osobistym z przedstawicielami mniejszości dostarczył informacji na tę publikację.

² Oficjalna nazwa Nowej Zelandii w drugim języku urzędowym, tj. maoryskim, oznacza ‘Kraina Długiej Białej Chmury’. [Wszystkie tłumaczenia w niniejszej publikacji pochodzą od autorki].

rząd w Wellington zyskał suwerenną możliwość ustanawiania własnego prawa niezależnego od aktów przyjmowanych przez parlament w Londynie (Bożyk 2009; Palmer 1987)³. Drugim elementem nowozelandzkiego porządku prawnego jest *tikanga* – maoryskie prawo zwyczajowe. Plemiona Maorysów opracowały płynnie funkcjonujący system sprawowania władzy, struktur cywilnych oraz przyjętych i zaakceptowanych zwyczajów na długo przed najazdem Brytyjczyków w XIX w.⁴ Te normy prawne regulowały szereg ważnych zagadnień w życiu codziennym ludności. Były to m.in. kwestie związane z handlem i prawem do ziemi, prawo rodzinne, pokojowe rozwiązywanie konfliktów czy ochrona środowiska, będącego wszak, zgodnie z wierzeniami, istotowo złączonym z ludźmi. Prawo zwyczajowe Maorysów jest głęboko zakorzenione w ich religii, która połączona jest z kultem sił przyrody. Stąd *tikanga* pochodzi bezpośrednio z pragmatycznej wiedzy o geograficzno-społecznych warunkach na Wyspie Północnej i Południowej, na które składa się państwo nowozelandzkie (*Maori Custom and Values in New Zealand Law* 2011)⁵.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie konfliktu norm w porządku prawnym Nowej Zelandii na podstawie zwyczajowego pochówku Maorysów (*tangihanga*). Konflikt pozostaje nierozwiązany, a dotyczy wielu obywateli; nie tylko tych, którzy są etnicznie Maorysami, ale także ich przyjaciół, partnerów czy współmałżonków. Rozwiązania proponowane przez jedną stronę nie zawsze satysfakcjonują tę drugą, podczas gdy sztywne regulacje strefy światopoglądem naturalnie spotyka się ze sprzeciwem społeczeństwa. Jak zostało już zaznaczone, prawo nowozelandzkie to hybryda zwyczajowych i religijnych norm pochodzących od rdzennej mniejszości z jednej strony oraz brytyjskiego systemu prawa precedensowego z drugiej. W dalszej części artykułu zostanie ukazane, iż zwyczajowe prawo Maorysów (*tikanga*) posiada *de iure* pozycję normy o charakterze *ius cogens*. Stąd, także w procedurze cywilnej, obserwuje się konflikt między prawem stanowionym, prawem zwyczajowym mniejszości, a wolą rdzennych testatorów. Niniejszy artykuł jest zatem próbą przybliżenia polskiemu czytelnikowi systemu prawnego Nowej Zelandii, skupiającą się na wykazaniu trudności w egzekwowaniu prawa cywilnego oraz na konflikcie norm podczas pochówku obywatela.

³ Za taką datę uznaje się rok 1947, kiedy to wprowadzono postanowienia Statutu Westminsterkiego (*Statute of Westminster 1931*). Ten zespół przepisów został ratyfikowany dopiero 16 lat później, gwarantując niezależność dominiów oraz zrównanie ich praw z metropolią. Dało to faktyczną niepodległość Nowej Zelandii.

⁴ Wielka Brytania uczyniła wyspy swoją kolonią w 1840 r., choć już wcześniej, bo w 1642 r., holenderski badacz Abel Janszoon Tasman odkrył te ziemie, nazywając je *Nieuw Zeeland* na cześć żeglarskiej prowincji ówczesnych Niderlandów, Zelandii.

⁵ Zob. Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, b.d.

2. PRAWO MAORYSKIE

Ten zbiór norm religijnych i obrzędów ludności autochtonicznej posiada bardzo wysoką pozycję w Nowej Zelandii⁶. Należy nawet stwierdzić, iż stanowi on wartość wiążącą dla każdej z trzech rodzajów władzy. *Tikanga* nie jest skodyfikowane ani nie zostało przeniesione w formie skodyfikowanych norm do systemu nowozelandzkiego, jednak ma moc wiążącą dla wszystkich instytucji w państwie (*Maori Custom and Values in New Zealand Law* 2011). Istnienie swoistego *ius cogens* właśnie w postaci *tikanga Maori* w stosunku do norm ustawowych zostało potwierdzone w wielu precedensowych orzeczeniach sądów, ale także samym fakcie ustanowienia naczelnego sądu prawa maoryskiego – Trybunału Waitangi.

Czym jest ów Trybunał i w jakim celu powstał? Trybunał Waitangi nierozdzielnie wiąże się z Traktatem z Waitangi. To dwustronne porozumienie pomiędzy przedstawicielami Korony brytyjskiej a wodzami maoryskimi, przyjęte 6 lutego 1840 roku⁷, uznaje się za podstawę prawną ukonstytuowania narodu nowozelandzkiego. Dokument ten został włączony w XX wieku do źródeł prawa konstytucyjnego Nowej Zelandii (Bożyk 2009, 14–18, 55)⁸, a tym samym jego normy uzyskały miano najwyższych rangą w hierarchii państwowej. Nowozelandzki system prawny przyjmuje, iż wszelkie później stanowione prawo musi być zgodne z postanowieniami Traktatu, natomiast sprzeczne z nim akty tracą skutek prawny *ex tunc*. Działalność Trybunału Waitangi, ustanowionego w 1975 roku, jest podstawowym źródłem ochrony zwyczaju maoryskiego, choć pierwotnie został on powołany jedynie celem rozstrzygnięcia historycznych żądań Maorysów wobec monarchii. Praca sędziów Trybunału zyskała współcześnie także inny istotny efekt poboczny. Poprzez szereg orzeczeń wprowadzono do licznych aktów stanowionych normy wywodzące się wprost z Traktatu z Waitangi (Siameja 2015). Takie podejście pozwala współcześnie pozostałym sądom i trybunałom na terenie Nowej Zelandii powoływać się na zasady prawne wynikające bezpośrednio z Traktatu, a poparte

⁶ Maorysi mają wysoką pozycję w społeczeństwie nowozelandzkim, a jako mniejszość przystosowali się do nowego ustroju politycznego, przy czym nie są wykluczonymi członkami wspólnoty, jak ma to miejsce w innych państwach postkolonialnych (np. Australia, Kanada, Stany Zjednoczone). Autorka przekonała się o tym podczas badań prowadzonych w Toronto w lipcu 2013 roku. Obserwowała zachowania Indian kanadyjskich, którzy w następstwie stałego i celowego obchodzenia prawa przez ludność kolonialną oraz, z drugiej strony, nieumiejętności asymilacji przedstawicieli plemion, dołączyli do lumpenproletariatu.

⁷ W formie współczesnej: Treaty of Waitangi Act 1975 z 10 października 1975 r. (Public Act 1975 No 114).

⁸ Nowa Zelandia nie ma konstytucji spisanej w formie jednego dokumentu, a prawo konstytucyjne cechuje się niejednorodnym charakterem. Do tej gałęzi prawa przypisuje się m.in.: Traktat z Waitangi, Akt Konstytucyjny z 1986 r. (będący jednak jedynie ustawą zwykłą), relewantne ustawodawstwo nowozelandzkie i brytyjskie, prerogatywy monarchy, orzecznictwo sądów i zwyczaje konstytucyjne. Stąd trudno mówić o tożsamości konstytucyjnej czy prawnej Nowej Zelandii, gdyż jest ona dopiero na etapie tworzenia poprzez proces legislacyjny oraz orzecznictwo.

precedensowymi wyrokami w każdej rozstrzyganej sprawie (*Maori Custom and Values in New Zealand Law* 2011).

Wracając do nieskodyfikowanej części prawa maoryskiego, należy stwierdzić, iż obrzędy oraz zwyczaje maoryskie stają się coraz bardziej powszechne i widoczne w dyskursie politycznym. Co istotne, część z nich zostaje z czasem sankcjonowana prawem stanowionym na Wyspach. Warty odniesienia wydaje się być przywołanie choćby kilku prawnych uregulowań z ostatniej dekady: wprowadzenie urzędu *hikitapu/tapu-lifting* – kapłana prowadzącego ceremonię otwarcia przedstawicielstwa dyplomatycznego, procedury naboru pracownika na stanowiska specjalistów do spraw obrzędów maoryskich czy ustawową rolę maoryskich wierzeń w organizacji pracy pracowników, a także zarządzanie środowiskiem naturalnym zgodnie z wierzeniami Maorysów (Siekiera 2015).

3. CHARAKTERYSTYKA MAORYSKIEGO POCHÓWKU W NOWEJ ZELANDII

Jak zostało zaznaczone, wszelkie postanowienia sądów, ustawy parlamentu bądź akty administracji państwowej muszą być zgodne z *tikanga*. Dotyczy to także dziedziny prawa cywilnego, w tym pochówku zmarłych. Maoryski zwyczaj pogrzebu zwany jest *tangihanga*, a często *tangi*. Rzeczownik ten oznacza w dosłownym tłumaczeniu „jęczenie, płkanie, pogrzeb, ale także rytuał zmarłych”. Sam pochówek składa się z trzech etapów: publiczna inicjacja, ceremonia i wreszcie usunięcie *tūpāpaku* – ciała nieboszczyka (Brandt 2013). Obrzęd zmienił swoją formę od czasów kolonizacji, wraz z chrystianizacją plemion autochtonów (Wood 1870, 190–202), jednak merytoryczne odniesienie do wędrówki duszy pozostało. Wcześniej bowiem celem rytualnego pochówku była manifestacja pozycji społecznej jaką zajmował zmarły. Bardzo często sam pogrzebowi towarzyszyły krzyki, cierpienie fizyczne w formie samookaleczeń czy składanie ofiar (Linnekin, Poyer 1990, 219–226). Obecnie jednak najwięcej kontrowersji prawnych wzbudza ostatni etap maoryskiego pochówku, dotyczący *tūpāpaku*.

Pomimo przeprowadzonej pokojowo chrystianizacji plemion maoryskich, podczas której misjonarze nauczali także praktycznych umiejętności wyniesionych z cywilizacji europejskiej (jak sztuka hodowli bydła czy uprawy roli), prastare wierzenia Maorysów przetrwały. Choć w większości osoby pochodzące z mniejszości maoryskiej utożsamiają się z którąś z denominacji chrześcijańskich⁹, to kultywuje się tradycje przodków, w tym te związane z pochówkiem. Stąd narastają konflikty prawne, w których autochtoni wykraczają poza prawo stanowione Nowej Zelandii, swojej prawnej ojczyzny, będąc

⁹ Aż 98% zgodnie z danymi pochodzącymi ze strony STATS (Urząd Statystyczny Nowej Zelandii, b.d.).

wszak stale w obowiązku wywiązywać się z etnicznych zasad *tangihanga*. W ostatnich latach wytoczono kilka procesów cywilnych przeciwko, ale czasem i pomiędzy osobami pochodzenia maoryskiego. Bardzo często bowiem zwyczaje pochówku Maorysów są niezgodne z normami zawartymi w prawie wewnętrznym. Tutaj przytacza się głównie następujące ustawy parlamentu w Wellington: Coroners Act 2006 of 29 August 2006 (Public Act 2006 No 38), Health Act 1956 of 25 October 1956 (Public Act 1956 No 65), Local Government Act 2002 of 24 December 2002 (Public Act 2002 No 84), Resource Management Act 1991 of 22 July 1991 r. (Public Act 1991 No 69) czy podstawowej ustawy w omawianej dziedzinie – Burial and Cremation Act 1964 of 18 November 1964 (Public Act 1964 No 75).

Na uwagę zasługuje sprawa z 2009 r., która stanowi precedens w sporze normatywnym pomiędzy nowozelandzkim prawem ustawowym a maoryskim zwyczajem pochówku. Pokazała ona bowiem po raz kolejny istotną lukę prawną w systemie prawnym Nowej Zelandii, gdzie nierzadko niepisane normy maoryskie stoją w sprzeczności z prawem stanowionym (Angelo 2015). Otóż zgodnie ze zwyczajem Maorysów ciało zmarłego powinno być pochowane na ziemi plemiennej, w zależności od *marae* (plemienia), do którego należał denat. James Takamore pochodził z maoryskiej rodziny (*iwi* – ród, plemię), jednak nie identyfikował się z kulturą maoryską. Jego partnerką była osoba pochodzenia europejskiego (*pakeha*). Po jego śmierci w 2007 r. powstał problem, gdzie pochować Jamesa Takamore'a. Denise Clarke, konkubina Takamore'a, chciała pochować denata zgodnie z treścią jego testamentu oraz własną wolą jako jedynej wykonawczynie ostatniej woli partnera, tj. na lokalnym cmentarzu w Christchurch. Natomiast matka denata wraz z jej *iwi* planowała pogrzebać ciało syna zgodnie z tradycją rodową na *urupa* (cmentarzysku, zwykle znajdującym się na wzniesieniu)¹⁰. Ciało zmarłego zostało podjęte do pochówku przez maoryską rodzinę i wywiezione do *urupa*, bez zgody wykonawczynie testamentu, partnerki denata. W lipcu 2009 r. Denise Clarke z dwojgiem dorosłych dzieci założyła postępowanie cywilne w sądzie w Christchurch przeciwko rodzinie Takamore w związku z nielegalnym, z punktu widzenia prawa nowozelandzkiego, dysponowaniem ciałem. Sąd przyznał rację wdowie, zasądzając nielegalne działanie rodziny Takamore. Nie wydało on jednak wyroku przeciw rodzinie, dyktując taką postawę otwartością na metody pozasądowych negocjacji oraz dobrą wiarą w chęć porozumienia się stron. W uzasadnieniu czytamy, iż pan Takamore nie żył według zasad swego plemienia, stąd tych zwyczajów nie należy stosować względem niego. Ponadto, w postępowaniu uczestniczył także biegły sądowy, reprezentant administracyjnego organu maoryskiego (National Urban Maori

¹⁰ W Nowej Zelandii znajduje się wiele małych cmentarzy maoryskich, liczących kilkanaście do kilkudziesięciu grobowców. Zwyczaj wznoszone są one na wzgórzu bądź okalają dorodne drzewo. Jest to miejsce pochówku osób z jednego rodu, nawet jeśli mieszkaly one w innej części kraju (obserwacja autorki).

Authority). Podkreślił pierwszeństwo prawa jednostki, zawarte wszak w zapisie testamentowym, w przypadku sporu o pierwszeństwo norm (Radio New Zealand 2009).

Rodzina Takamore wniosła apelację, jednak przegrała sprawę. Sąd wydał dodatkowo zgodę na ekshumację zwłok przez policję, co zostało wszak wcześniej udzielone przez Ministerstwo Zdrowia (jeszcze w 2007 r., a więc tuż po pochówku). Tutaj jednak rodzina skutecznie utrudniała Denise Clarke wykonanie orzeczenia o przeprowadzeniu ekshumacji (Angelo 2015; New Zealand Herald 2011). Po pięciu latach od śmierci Jamesa Takamore’a, Sąd Najwyższy Nowej Zelandii wydał wyrok dnia 18 grudnia 2012 r. (Supreme Court of New Zealand, SC 131/2011 [2012] NZSC 116). Po pięciu latach od śmierci, Sąd Najwyższy zawarł uzasadnienie w poniższej treści:

„to nie dlatego [przyznano rację powódce], że *tikanga*, na podstawie którego pan Takamore został pochowany, nie może być uznane w prawie z powodu sprzeczności z podstawowymi wartościami *common law* (...). Kulturowa identyfikacja jest aspektem ludzkiej godności i zawsze stanowi kluczowe zagadnienie, gdziekolwiek jest ona przywołana, ponieważ istnieją preferencje i praktyki, które pochodzą właśnie z takiej identyfikacji, co potwierdza sekcja 20 ustawy – *New Zealand Bill of Rights Act 1990*. W przypadku rdzennych mieszkańców, wybór sposobu repatriacji zmarłych jest regulowany treścią *Declaration of the Rights of Indigenous Peoples*, co jest sprawą wielkiej wagi. Nie wynika to także z faktu, iż życzenia zmarłego nie są jasne, ani że preferuje się pogrzeb zgodnie z dziedzictwem rodzowym zmarłego”.¹¹

Nie jest to jednak odosobniony przypadek w Nowej Zelandii, bowiem wielokrotnie rodziny zmarłych nie potrafią zawrzeć porozumienia w sprawie pochówku, uszanować woli testamentowej osoby pochodzenia maoryskiego bądź *pakeha*, czy wreszcie przestrzegać prawa stanowionego. Wówczas to angażowane są służby porządkowe, a sprawa niejednokrotnie ma swoje zakończenie w sądzie rejonowym. W ostatnich latach podobne zdarzenia miały miejsce m. in. w związku z próbą wykradzenia zwłok z domu pogrzebowego zamordowanej Ashlee Edwards (Bilby 2012), brakiem zgody rodziny na pochowanie komika Billy’ego T. Jamesa wraz z jego przetransplantowanymi częściami serca (New Zealand Herald 2003; 2007) czy wykradzeniem i pochowaniem ciała Tiny Marshall-McMenamin przez ojca celem uprzedzenia pochówku zgodnego z wolą męża zmarłej (Stuff 2009). Nie można także zapomnieć o funkcjonowaniu maoryskich wierzeń dotyczących pochówku na najdalej wysuniętym na północ przylądku Nowej Zelandii – Cape Reinga. Według tradycji, jest to ujście dusz do krainy zmarłych, ale i kluczowy, a zatem dochodowy, cel turystycznych wycieczek z całego świata. Mniejszości maoryskiej udało się skutecznie oprotestować wprowadzenie turystycznych udogodnień, na czele z wybudowaniem drogi asfaltowej (Zdziech 2018).

¹¹ SC 131/2011 [2012] NZSC 116 § 12. Tłum. aut.

4. ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie warto przywołać międzynarodowe rozstrzygnięcie sporów o szczątki maoryskie, będące częścią zbiorów muzealnych poza Nową Zelandią. Maorysi bowiem, co zostało przywołane w treści niniejszego artykułu, przykładają ogromną troskę, bardzo często wykraczając poza ramy prawa stanowionego, o godny pochówek najbliższych, zgodnie z rodzimą tradycją. Jednak w różnych porządkach prawnych istnieje dychotomiczny podział na kwestie eksponatów muzealnych i prawa zmarłych do pochówku. I tak, ustawodawstwo brytyjskie przyznało rację żądaniom maoryskim, aby Światowe Muzeum w Liverpoolu zwróciło szczątki Maorysów celem ostatecznego złożenia ich w świętym miejscu na terytorium Nowej Zelandii. Natomiast sądownictwo francuskie uznało, iż oddanie eksponatów będzie początkiem wyrządzania szkód wielkim i cenionym zbiorom (własnym), a tym samym nie przyznało racji władzom Rouen postulującym na korzyść nowozelandzkich wnioskodawców, ale przychyliło się do opinii Ministerstwa Kultury Francji. *De iure* maoryskie szczątki ludzkie nie zostały zatem uznane za dziedzictwo narodowe Nowej Zelandii, co zakończyło sprawę na niekorzyść strony nowozelandzkiej (Mazurkiewicz 2010, 643–644).

Konflikt norm pomiędzy maoryskim zwyczajem pochówku (*tangihanga*) a nowozelandzkim prawem ustawowym jest nie tylko teoretyczny, gdyż jego normy można wyliczyć w każdej dziedzinie prawa stanowionego, ale dotyczy wielu obywateli Nowej Zelandii, zarówno pochodzenia maoryskiego, jak i europejskiego. Tematyka ta jest niełatwa, wrażliwa, a nawet drażliwa z uwagi na tak kruchą kwestię, jak ostatnie pożegnanie najbliższych osób. Jednak do konfliktu norm dochodzi także zagadnienie religii i tradycji przodków. Tutaj należy mieć na uwadze, iż prawo ludności autochtonicznej zajmuje wysokie miejsce w hierarchii źródeł prawa nowozelandzkiego, a każda sprawa musi być rozpatrywana indywidualnie. Jak pokazują ostatnie lata, rośnie liczna powództw cywilnych, ale także postępowań karnych w związku z nielegalnym obchodzeniem się ze zwłokami. Ilustruje to społeczne napięcie, gdzie obywatele reprezentujący inne tradycje, w tym kultury prawne, mają spore trudności z kultywowaniem swoich wartości. Z jednej strony dowodzi to coraz większej świadomości społeczeństwa obywatelskiego, które wie, jakimi metodami i w jakiej instytucji dochodzić swoich racji, czy to na drodze sądowej, czy pozasądowej. Z drugiej jednak strony, orzeczenia sądów Nowej Zelandii oraz szereg ustaw stoją na straży równości wszystkich: Maorysów oraz *pakeha*, stawiając przed nimi tożsame wymagania. Innymi słowy, religia ma istotne znaczenie w życiu publicznym, jednak porządek państwowy oraz element wolicyjonalny obywatela musi być uszanowany, nawet jeśli stoi to w sprzeczności z normami religijnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Angelo, Tony. 2015. Wywiad przeprowadzony przez Joannę Siekierę. Wellington 11.11.2015 r. Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych. b.d. <https://www.loc.gov/law/help/customary-law/maori.php> [dostęp: 27.05.2020].
- Bilby, Lynley. 2012. „Body-snatch bid blocked”. *New Zealand Herald*. https://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=10837436 [dostęp: 30.09.2012].
- Bożyk, Stanisław. 2009. *System konstytucyjny Nowej Zelandii*. Warszawa: Biblioteka Sejmowa.
- Brandt, Bettina. 2013. *Body Snatching in Contemporary Aotearoa/New Zealand: A Legal Conflict Between Cultures*. Monachium: GRIN Verlag.
- Linnekin, Jocelyn. Lin Poyer. 1990. *Cultural Identity and Ethnicity in the Pacific*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Maori Custom and Values in New Zealand Law*. 2011. Study Paper 9. Wellington: The Law Commission of New Zealand.
- Mazurkiewicz, Jacek. 2010. *Non omnis moriar. Ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*. Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- New Zealand Herald*. 2003. “Billy T’s two hearts laid to rest at last”. 29.11.2003. http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=3536819 [dostęp: 21.08.2019].
- New Zealand Herald*. 2007. “Editorial: Lessons for us all in burial case”. 10.09.2007. http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=10462620 [dostęp: 21.08.2019].
- New Zealand Herald*. 2011. “Court sides with widow in burial row”. 23.11.2011. http://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=10768185 [dostęp: 21.08.2019].
- Palmer, Geoffrey. W. R. 1987. *Unbridled Power: An Interpretation of New Zealand’s Constitution & Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Radio New Zealand*. 2009. “Landmark case on burial customs of urban Maori”. <http://www.radionz.co.nz/news/national/14772/landmark-case-on-burial-customs-of-urban-maori> [dostęp: 21.08.2019].
- Roughan, Nicole. 2013. „The Association of State and Indigenous Law: A Case Study in ‘Legal Association’”. *University of Toronto Law Journal* 59(2): 135–178.
- Siameja, Nyenyezi. 2015. Wywiad przeprowadzony przez Joannę Siekierę. Wellington 11.03.2015 r.
- Siekiera, Joanna. 2015. „Prawo zwyczajowe i wierzenia maoryskie a system prawny Nowej Zelandii”. *Acta Erasmiana: Wiara, polityka i religia* 9/II: 199–211.
- Stuff 2009. „Whanau fight over burial of body”. <http://www.stuff.co.nz/national/174637/Whanau-fight-over-burial-of-body> [dostęp: 21.08.2019].
- Trybunał Waitangi. b.d. <http://www.justice.govt.nz/tribunals/waitangi-tribunal/about/introduction> [dostęp: 21.08.2019].
- Urząd Statystyczny Nowej Zelandii. b.d. http://www.stats.govt.nz/browse_for_stats/people_and_communities/maori/census-snapshot-maori.aspx [dostęp: 21.08.2019].
- Wood, John George. 1870. *The Natural History of Man: being An Account of the Manners and Customs of the Uncivilized Race of Men: Australia, New Zealand, Polynesia, America, Asia, and Ancient Europe*. New York: Routledge G. and Sons.
- Zdziech, Dariusz. 2018. Wywiad przeprowadzony przez Joannę Siekierę. Kraków 16.04.2018 r.

Akty prawne

- Burial and Cremation Act 1964 of 18 November 1964 (Public Act 1964 No 75).
- Coroners Act 2006 of 29 August 2006 (Public Act 2006 No 38).
- Health Act 1956 of 25 October 1956 (Public Act 1956 No 65).
- Local Government Act 2002 of 24 December 2002 (Public Act 2002 No 84).
- Resource Management Act 1991 of 22 July 1991 (Public Act 1991 No 69).
- Treaty of Waitangi Act 1975 of 10 October 1975 (Public Act 1975 No 114).

Orzecznictwo

Supreme Court of New Zealand, SC 131/2011 [2012] NZSC 116.

Joanna Siekiera

**CONFLICT OF NORMS BETWEEN THE MAORI CUSTOMARY
BURIAL AND THE NEW ZEALAND STATUTORY LAW**

Abstract. The aim of the paper is to present conflict of norms in the New Zealand legal order on the basis of Maori customary burial (*tangihanga*). This conflict remains unsolved, but in fact concerns many citizens. New Zealand law is a hybrid of legal and religious customs coming from the indigenous minority of Maoris on one hand and the British common law system on the other side. It needs to be underlined that the Maori customary law (*tikanga*) possesses *de iure* a position as norms of the *jus cogens* character. Any ruling of courts or tribunals, any act of the parliament in Wellington or any acts of administration ought to be made in accordance with *tikanga*. This also applies to civil law, including burial. In recent years, there were prosecuted several civil proceedings between persons of the Maori origin. The Burial and Cremation Act 1964 was set against the wills of indigenous testators. However, very often these traditional burial habits are incompatible with the domestic law standards. Thus, this paper is an attempt to demonstrate the difficult of civil law in New Zealand. This subject, nonetheless, has been grown in importance, along with greater awareness of civil society and wider possibilities of contact (both legal and extrajudicial) with the state.

Keywords: New Zealand, Maoris, New Zealand law, customary law, burial.